

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2025.24.5.93-99>

Povedomie pedagogických a odborných zamestnancov o problematike rizikového správania detí a dospelujúcich so zameraním na látkové a nelátkové závislosti

Awareness of Pedagogical and Professional Staff about the Issue of Risky Behavior of Children and Adolescents with a Focus on Substance and Non-substance Addictions

Angela Almašiová, Juraj Holdoš

Abstract

The aim of the study was to examine the awareness of primary and secondary school teachers about the issue of substance and non-substance addictions and to identify their educational needs in this area. The research was conducted in the form of a questionnaire survey on a sample of 214 teachers, mostly women (80.8%), with an average age of 46.9 years and an average length of teaching experience of 20.2 years. The research was conducted using an online questionnaire.

The results showed that teachers are highly aware of the need for education in the area of addiction prevention, social and communication skills and risky behaviour on the Internet. They also consider the creation of online counselling platforms and access to comprehensive information to be important. On the contrary, they expressed a lower level of agreement in the areas of practical competencies, such as the ability to recognize a student under the influence of narcotics, or knowledge of subsequent procedures in dealing with these situations. They assessed preventive activities in schools as insufficient.

The findings also show that although teachers declare the need for education and support for preventive tools, they also perceive gaps in their practical skills. This highlights the need for systematic education and methodological support for teachers in the area of prevention of both substance and non-substance addictions.

Keywords: Teachers. Addictions. Risky behaviour. Prevention. Educational needs.

Úvod

Problematika látkových a nelátkových závislostí predstavuje závažný spoločenský aj pedagogický problém. Školské prostredie je miestom, kde sa

rizikové správanie detí a mládeže prejavuje vo vysokej miere a preto je pripravenosť učiteľov na jeho rozpoznanie a riešenie kľúčová.

Cieľom výskumu bolo zistiť informovanosť a vzdelávacie potreby učiteľov základných a stredných škôl v oblasti prevencie závislosti a rizikového správania žiakov.

Látkové závislosti (alkohol, drogy, nikotín) a nelátkové závislosti (patologické hráčstvo, nadmerné používanie internetu a s tým spojená napr. aj kyberšikana) sú významnými rizikovými faktormi ohrozujúcimi zdravý vývin detí a dospelievajúcich a učitelia sú častokrát prví, ktorí reagujú, keď sa u žiaka prejavujú takéto formy rizikového správania. Úlohou pedagógov je nielen rozpoznať prejavy rizikového správania, ale aj reagovať primerane a preventívne. Učiteľ by mal byť pripravený na takéto situácie a mal by ich vedieť dostatočne zvládať. Výskum autorov Holdoš a kol. (2023)¹ poukazuje na to, že učitelia (ale aj iné dospelé osoby, ktorých úlohou je pomáhať deťom a dospelievajúcim), nie sú osoby, ktorým by sa dieťa alebo dospelievajúci zveril so svojimi problémami – napr. len 2% detí, ktoré sa stretli s kyberšikanou, sa o tom rozprávali s učiteľom alebo učiteľkou; 3% s niekým, koho prácou je pomáhať deťom (napr. školský poradca) a 6% detí a dospelievajúcich sa o tom rozprávalo s iným dospelým, ktorému dôveruje. Výskum poukazuje takisto na to, že deti a dospelievajúci, ktorí majú skúsenosť s niečím, čo im ublížilo alebo znepokojilo, majú znížený pocit bezpečia a prijatia v školskom prostredí. Podľa výskumu Health Behaviour in School-aged Children HBSC (Madarasová Gecková, 2023) školáci problémy riešia najčastejšie s rodičmi (74%), kamarátmi (72%) alebo sami, na učiteľov alebo iné dospelé osoby sa obrátilo 20%. V našom príspevku sme zamerali na to, ako učitelia sami vnímajú svoju pripravenosť reagovania na rizikové správanie so zameraním na látkové a nelátkové závislosti.

Prehľad užívania návykových látok na Slovensku u detí a dospelievajúcich

Podľa výskumu Holdoša a kol. (2023) má 44% detí a dospelievajúcich skúsenosť s alkoholom, pričom minimálne raz týždenne ho konzumuje 8% z nich; 33% detí a dospelievajúcich má skúsenosť s elektronickými a 23% s tabakovými cigaretami a 16% so žuvacím tabakom. 10% detí a dospelievajúcich uviedlo skúsenosť s marihuanou, pričom 4% uviedli pravidelnú konzumáciu vo frekvencii minimálne raz za mesiac. Vo výskume realizovanom v roku 2022 (Holdoš a kol., 2022) uviedli respondenti aj skúsenosť s extázou (3%) a pervitínom (2%). Podobné výsledky reportuje aj štúdia HBSC² – skúsenosť s pitím alkoholu uviedli skoro dve tretiny 15-ročných, približne tretina 13-ročných a menej ako pätina 11-ročných. Skúsenosť s marihuanou uviedlo 10% dievčat a 14% chlapcov

¹ Výskum sa uskutočnil na reprezentatívnom súbore detí a dospelievajúcich v počte 1932 respondentov vo veku 9 – 18 rokov.

² Štúdia HBSC bola realizovaná na výskumnom súbore 11, 13 a 15 ročných školákov reprezentatívne pre populáciu na Slovensku.

vo veku 15 rokov. Výskum ESPAD (Kopányiová a kol., 2024)³ reportuje pravidelné fajčenie (1 – 5 alebo viac) cigariet denne u 17,0% chlapcov a 17,2% dievčat, priemerné hodnoty spotreby alkoholu pri poslednom užití alkoholu u chlapcov prekračujú hranicu rizikového pitia najmä v prípade destilátov, u dievčat bolo zaznamenané, že spotreba alkoholu pri poslednom užití alkoholu dosahuje alebo prekračuje hranice rizikového pitia, najmä pri konzumácii vína a destilátov. Správa udáva užitie marihuany aspoň raz v živote u 28,4% chlapcov a u 25,3% dievčat, v prípade extázy u 5,7% chlapcov a 5,2% dievčat, v prípade pervitínu u 2,8% chlapcov a 2,7% dievčat.

Rizikové správanie na internete

Podľa štúdie HBSC riziko závislosti na internete vykazovalo 6% školákov vo všetkých vekových kategóriách, s výnimkou 11-ročných dievčat, približne jedna pätina chlapcov vo veku 13 – 15 rokov vykazovala riziko problematického hrania počítačových hier. Holdoš a kol. (2022) sa okrem excesívneho používania internetu zamerali aj na rizikové obsahy a aktivity – napr. 6% detí vo frekvencii raz za týždeň alebo častejšie sleduje na internete obsahy týkajúce sa spôsobov páchania samovraždy, 8% obsahy zobrazujúce telesné poškodzovanie alebo ubližovanie si, 9% krvavé alebo násilné obrázky, 9% stránky zobrazujúce branie drog. 63% detí a dospievajúcich uviedlo, že videlo nejaké sexuálne obsahy, dve tretiny z nich na pornografickej stránke. 32% detí a dospievajúcich dostali nejakú sexuálnu správu, najčastejšie od osoby, ktorú nepoznajú.

Metodológia

Cieľom výskumu bolo zistiť povedomie učiteľov základných a stredných škôl o problematike látkových a nelátkových závislostí a identifikovať svoje vzdelávacie potreby v tejto oblasti. Na stanovenie tém a oblastí výskumu sme uskutočnili sériu fokusových skupín s učiteľmi základných a stredných škôl. Dáta boli získané prostredníctvom dotazníka so škálovými položkami, ktoré zisťovali informovanosť učiteľov o návykových látkach, ich schopnosť rozpoznať žiakov pod vplyvom látok a vzdelávacie potreby v oblasti prevencie rizikového správania.

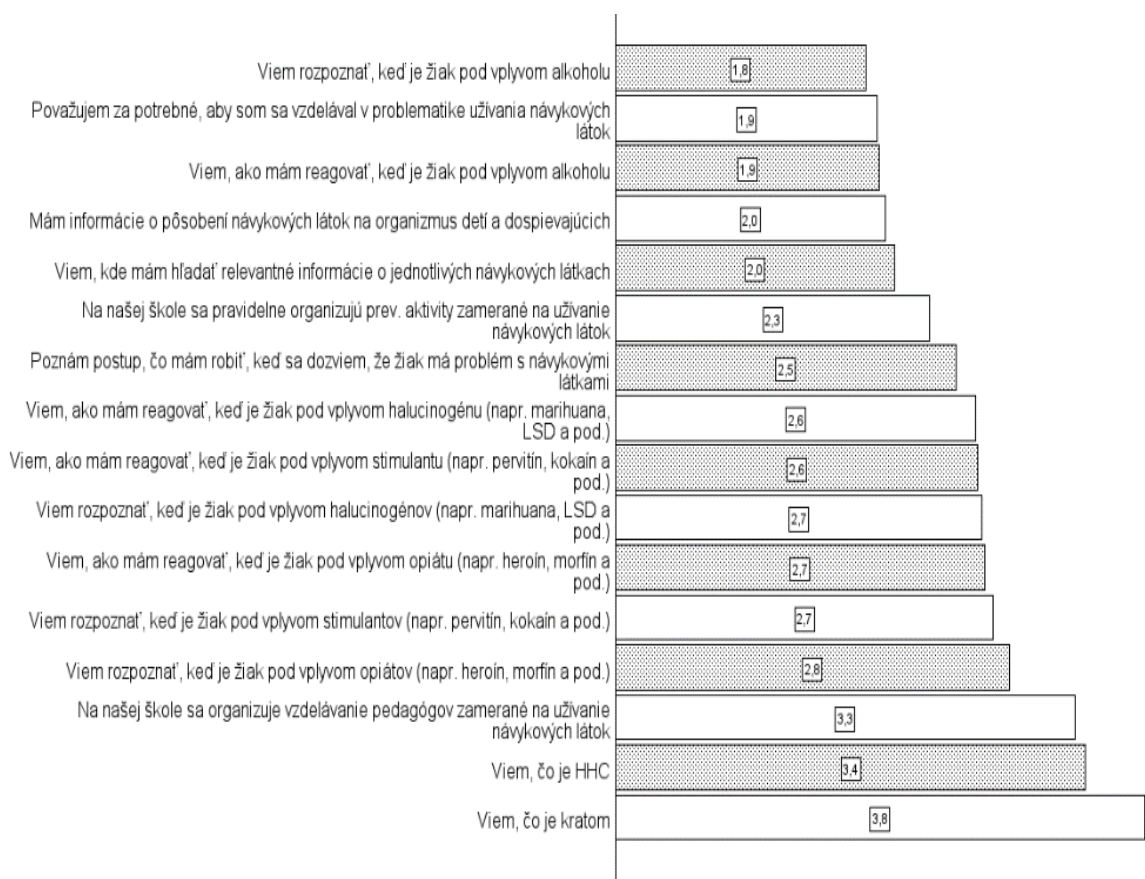
Výskumu sa zúčastnilo 214 respondentov – učiteľov základných a stredných škôl. 80,8% z nich bolo žien, 19,2% bolo mužov. Priemerný vek respondentov bol 46,9 roka, minimum 25 rokov a maximum 68 rokov. Priemerná dĺžka praxe respondentov bola 20,2 roku, minimum 0 a maximum 44 rokov (medián 20,5, modus 20).

³ Výskum bol zameraný na zisťovanie prevalencie užívania drog medzi žiakmi 9. ročníkov základných škôl a študentmi všetkých ročníkov stredných škôl v SR.

97,2% (N=208) respondentov je zaradených v kategórii pedagogický zamestnanec, 2,8% (N=6) v kategórii odborný zamestnanec. V kategórii pedagogický zamestnanec bolo 80,4% (N=172) respondentov v kategórii učiteľ, 10,7% (N=23) v kategórii majster odbornej výchovy, 2,8% (N=6) v kategórii vychovávateľ, 1,9 (N=4) v kategórii pedagogický asistent, 2 respondenti boli v kategórii školský špeciálny pedagóg a 1 v kategórii zahraničný lektor.

Výsledky

Graf 1 zobrazuje odpovede respondentov na otázky týkajúce sa informovanosti respondentov o návykových látkach, ich schopnosti rozpoznať účinky návykových látok a identifikácie vzdelávacích potrieb v oblasti návykových látok. Škálové položky mali respondenti označiť odpoveďami 1=úplne súhlasím, 2=skôr súhlasím, 3=ani súhlasím ani nesúhlasím, 4=skôr nesúhlasím, 5=úplne nesúhlasím.

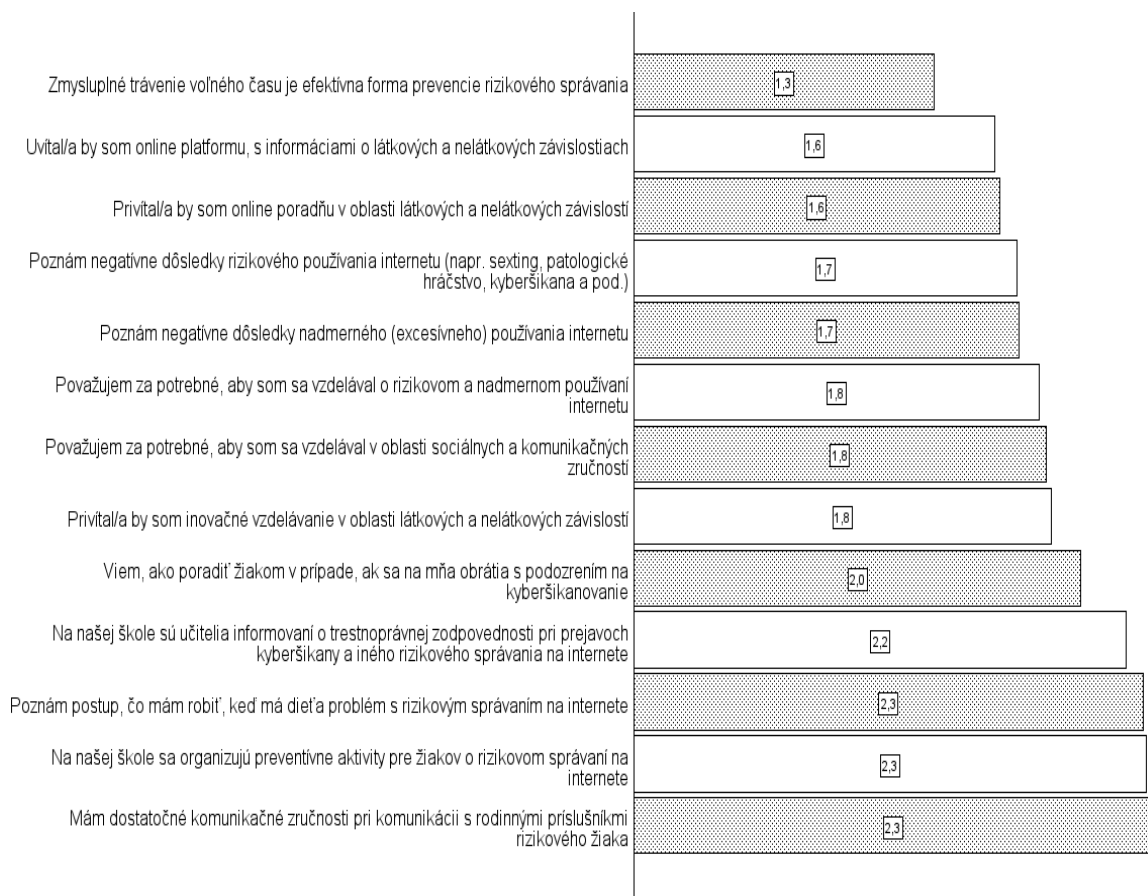
Graf 1: Informovanosť respondentov o návykových látkach a potreby vzdelávania v oblasti prevencie – priemerná hodnota

Výsledky ukázali, že učitelia síce deklarujú povedomie o alkohole a vnímajú potrebu vlastného vzdelávania, avšak v iných oblastiach – najmä pri nových psychoaktívnych látkach (kratom, HHC) a pri formálnom vzdelávaní poskytovanom školami – sa ukazuje nesúhlas. To poukazuje na významnú medzeru v informovanosti.

Ďalej je zrejmé, že rozpoznávanie a riešenie situácií spojených s užívaním ilegálnych drog (opiáty, stimulanty, halucinogény) je vnímané ako slabé miesto. Priemerné hodnoty okolo 2,6 – 2,8 odrážajú neistotu a čiastočný nesúhlas, čo možno interpretovať ako nízku pripravenosť učiteľov na praktické zvládanie krízových situácií.

Na druhej strane, fakt, že respondenti jednoznačne súhlasili s potrebou vzdelávania, poskytuje silný argument pre zavádzanie systematického, prakticky orientovaného profesijného rozvoja.

Graf 2 zobrazuje odpovede respondentov na otázky týkajúce sa oblasti rizikového používania internetu a potreby vzdelávania v tejto oblasti.

Graf 2: Informovanosť respondentov o rizikovom používaní internetu a potreby vzdelávania v tejto oblasti

Výsledky ukázali, že respondenti súhlasia s tým, že zmysluplné trávenie voľného času je efektívnou formou prevencie rizikového správania a vítajú možnosť digitálnej podpory v oblasti látkových a nelátkových závislostí. Z výsledkov vyplýva, že respondenti poznajú negatívne dôsledky rizikového používania internetu a považujú vzdelávanie v tejto oblasti za potrebné.

Vyššie hodnoty a zároveň rezervy vidia respondenti hlavne v schopnosti poradiť žiakom pri podozrení na kyberšikanu, v informovanosti o trestnoprávnej zodpovednosti, v znalosti postupov pri riešení problémov a v komunikačných zručnostiach pri komunikácii s rodičmi.

V dotazníku mali respondenti aj možnosť voľnej odpovede a mohli napísať, s akou problematikou rizikového správania sa vo svojej praxi stretávajú a potrebovali by sa v nej dozvedieť. Respondenti uvádzali napr. oblasť siekt a ich pôsobenia, pornografiu, rodové stereotypy, obchodovanie s ľuďmi, rasistické prejavy, psychické zdravie detí a dospelievajúcich, sexuálne zneužívanie.

Záver

Z výsledkov výskumu vyplýva, že pedagógovia základných a stredných škôl si v značnej miere uvedomujú závažnosť problematiky látkových a nelátkových závislostí, avšak ich praktická pripravenosť na riešenie konkrétnych situácií zostáva limitovaná. Táto skutočnosť korešponduje s poznatkami Holdoša a kol. (2023), podľa ktorých učitelia často nie sú prvou osobou, na ktorú sa deti a mladí ľudia obracajú so svojimi problémami. Nízka miera praktických kompetencií – napríklad rozpoznanie žiaka pod vplyvom omamných látok či znalosť postupov pri riešení týchto prípadov – poukazuje na potrebu cielej metodickéj podpory a zavedenia kontinuálneho profesijného rozvoja v oblasti prevencie.

Významným zistením je aj vysoká miera deklarovaného záujmu o ďalšie vzdelávanie, ktorá naznačuje otvorenosť učiteľov voči profesijnému rastu a zvyšovaniu svojej kompetentnosti v téme prevencie rizikového správania.

Respondenti považujú online vzdelávacie a poradenské platformy za vhodný nástroj podpory. Tento prístup môže reflektovať meniace sa potreby školského prostredia a digitalizáciu pedagogickej praxe. V kontexte prevencie rizikového správania na internete je dôležité, že učitelia identifikovali rezervy v oblastiach, ako sú kyberšikana, komunikácia s rodičmi a orientácia v trestnoprávných súvislostiach. Tieto oblasti si vyžadujú medziodborovú spoluprácu – najmä medzi učiteľmi, školskými psychológmi a odborníkmi na právo a kyberbezpečnosť.

Výsledky taktiež naznačujú, že prevencia závislostí je v školskom prostredí vnímaná prevažne ako teoretická alebo formálna súčasť výchovno-vzdelávacieho procesu, nie ako systematicky implementovaná praktická činnosť. Tento rozpor medzi deklarovanou znalosťou a praktickým využitím preventívnych stratégií potvrdzuje potrebu revízie existujúcich vzdelávacích programov a kurzov pre učiteľov.

Celkovo možno konštatovať, že výskum potvrdil existenciu vedomostných aj praktických medzier v oblasti prevencie rizikového správania

žiakov. Pre efektívne posilnenie kompetencií učiteľov je nevyhnutné prepojenie teoretického vzdelávania s praktickým nácvikom, simuláciami krízových situácií a zdieľaním dobrej praxe. Z perspektívy edukačnej politiky by bolo vhodné vytvoriť rámec pre systematické vzdelávanie pedagogických a odborných zamestnancov v oblasti prevencie závislostí, ktorý by bol povinnou súčasťou ich profesijného rozvoja.

Bibliografia

- Holdoš, J., Izrael, P., Almašiová, A., Kohútová, K. (2023). Vybrané formy rizikového správania detí a mládeže v roku 2023. Výskumná správa. Katolícka univerzita v Ružomberku, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny a Národné koordinačné stredisko pre riešenie problematiky násilia na deťoch. 2023.
- Holdoš, J., Izrael, P., Almašiová, A., Kohútová, K. (2022). Prežívanie a správanie detí a mládeže na Slovensku počas pandémie. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU, 2022. ISBN 978-80-561-0979-3.
- Kopányiová, A., Tomšík, R., Belovičová, K. & Belica, I. (2024). Európsky školský prieskum o alkohole a iných drogách (ESPAD) na Slovensku 2024. Bratislava: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie (VÚDPaP). Dostupné na: <https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2025/01/Projekt-europskeho-skolskeho-prieskumu-o-alkohole-a-inych-drogach-%E2%80%93-ESPAD-2024.pdf>
- Madarasová Gecková, A. a kol. (2023). Sociálne determinanty zdravia školákov HBSC – Slovensko 2021/2022. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress UPJŠ v Košiciach. Dostupné na: <https://doi.org/10.33542/SDZ-0214-5>

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu KEGA 006KU-4/2023 Multimediálna platforma prevencie vzniku látkových a nelátkových závislostí pre učiteľov a ďalšie pomáhajúce profesie v prostredí školy.

Doc. PhDr. Angela Almašiová, PhD.

Katedra sociálnej práce
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
angela.almasiova@ku.sk

Doc. Mgr. Juraj Holdoš, PhD.

Katedra psychológie
Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
juraj.holdos@ku.sk